

СТРАЖИЛОВО

ВЛАСНИК И УРЕДНИК

ЈОВАН ГРЧИЋ

У НОВОМ САДУ, 19. СЕПТЕМБРА 1893.

ПЕСНИШТВО

* * *

Запали искру свету вере и жарке наде,
Што слабо гори и тиња,
И светом љубављу својом загреј ми груди младе,
Замрзле сред борбе вечне и посред јада сиња.

Са чела невиности и свете истине чедне
Тргли су венац, мила;
Светлост божанске мисли не дира духове ледне —
Покор и грех се шири, невиност где је била...

Тек к'о херувим благи што рајском чедношћу блиста
Ти нежно ступаш к мени,
Твоја је љубав топла света, невина и чиста,
К'о мирис измирне рајске и светлост небесне сени.

Запали искру свету и дигни срце моје
У ону висину чисту, што твоју душу краси,
Далеко од таште славе, на којој времена стоје
И којима дух скончања свршетак и пропаст гласи!...

Јов. А. Дучић.

У САМОЋИ

е кипи пламене из светлог пехара,
Мир жеље у срцу; на кржаве ране
Црна туга нека тихо се одмара —
Моје око гасне, радост моја с не...
Браћо бурне ноћи! При сјају кандила,
Што их је палила анђелова рука,
Слуктећи шуштање заштитничких крила
Не познавах бола нити горких мука.
Ведре слике, што је машта ми изнела,
Дружба и весеље, ваша лица млада,
Песма, вино рујно, једна мома бела —
Све ми добро беше, што сам имо тада.
Ал кад вихор небо над нама затресе,
Умре светлост дивна у ненадној тами,

Вас неверне слике олуја разнесе
А сулбина горка грозно ме осами —
О, а где сам сада? Ни жишка ту нема —
Зрак месечев само у студену жару
Трепери кроз грање, глува поноћ дрема,
Бледа румен сева на пуну пехару.
Ал на посо вични не диже се рука,
Нит ми срце жели да весеље слави,
Мртво је весеље — у горчини мука
Покидо сам цвеће на суморној глави,
Већ с побожном грозом у мисли прелећем
Пропала времена, о прошлости спивам,
И по гробљу вашем с пехаром се крећем
Па појући песму гробове преливам...

НАГАЗИО

колико ли су муке брижљиви, савесни, богобојажљиви родитељи однеговали свог сина јединца, па га сад шаљу у велику варош, на више науке. Какве ли опасности не прете све овде њихову јединчету, њихову љубимцу. Са каквим ли лепим поукама и начелима о: части, поштењу, о чистоти моралној, о чедну животу, униће момче у велику варош, и не слутећи, које му замке, које опасности овде прете, баш у добу мушког развића, у добу, кад га опасава мушка снага.

Да вам причам, момчадијо српска, једну црту из великоварошког живота. Нек вам служи за знак, да се сами можете узети на ум; да се можете чувати. Као што у народу баке знају за сваку врадбину устук, тако нек служи ова прича сваком младом Србину као луч у мрачним опасностима великоварошког живота — нек му буде устук, ако би на што нагазио.

Дође у велику варош на више науке младо Српче, јединац у оца и мајке. Милета му беше име. Био је мио својим родитељима. А које дете није мило и драго родитељу? Та он пита и храни и упућује на добар пут чедо своје, јер је то нагон срца његова; јер му родитељска љубав налаже; јер сматра чедо своје својом узданицом. Четири године је већ наш Милета на наукама. Развио се крупан, стасит, леп, угледан момак. Од племена је. Пре триста и тридесет и три године још добије му прапрадед за храброст племићство. Милета се поносио именом, и да се укаже достојан сени свога прадеде, био је вредан, учио је добро, а беше као добра стидљива девојка. Сад је ово последња година. Иду испити. Знају сви његови другови, да ће Милета најбоље положити. Свако се радовао, нико му није завидео. Знак, да је лепо братски живео са друговима. Становао је кроз све четири године у истом стану, те је све једним и истим путем ишао у школу, и из школе дома.

Кроз толико година, да богме, да га сви становници на том његову путу познаваху, па сва деца, а да виш и све девојке удаваче па и полетарице међу њима. Чисто се све кидаху за њим. Близу великог здања његове школе морађаше из главне улице да савије око рогља, и гле: дан у дан и пре и после по дне, и зими и лети, кад год ће Милета туда проћи и око рогља савити, седеће дивно, убаво девојче, мла-

до као суза, нежно, на прозору, па ће га својим крупним, плавим очима пратити, докле год не уђе у здање, зими при затвореним, лети при отвореним прозорима. Питам ја сад све момке, па да виш и све зрелије људе: да ли би пролазили равнодушно поред таквих лепих девојачких очију?

Исту ту слабост имађаше и наш Милета. Та ти вичеш у зелену гору, а она ти одјекује. Како се не би наше око одазвало оку девојачком, које нас онако умиљато дочекује и прати!

Милета сине, чувај се, да не нагазиш! Чувај се клопке, да не упаднеш као безазлени лугерин!

Дође дан испита. И она лепојка, у стајаћем руву, седи на прозору. Милети расти коса од милине, јер види, како девојче мисли на њ.

Пред вече тек свршени испити Милета радостан, весео, цео би свет загрлио од милине, јер је испит испао сјајно. Враћа се кући. За рогљем, на капији те куће стоји постарија госпођа у свечану оделу. Јави се Милети, честита му што је срећно положио испит, и понуди га, да уђе у кућу, да му и њене кћери могу честитати, које, особито она једна, од дуга доба његове кораке очима прате. Млад, зелен, неук, безазлен паде Милета наш у замку, униће из учтивости, онако збуњен, у кућу.

На умиљат позив свију, а највише на молбу оне лепе са прозора, остаде у њих на чају.....

*

Родитељи му се беху међу тим његовим школовањем преселили у велику варош, да су близу сину, да се радују његовим успесима из прве руке.

Тога дана чекају, чекају сина свога. Нема га, нема. Родитељи да умру од бриге....

Пред зору ево нашег Милете.

»А где си, сине, по Богу, ево сву ноћ ни тренули нисмо. Мајка ти се поболела од плача.«

»Па, отац, позваше ме другови на чашу пива, да прославимо растанак, па ево до зоре.

Нагазио наш Милета! Слагао оцу! Ми знамо, где је био. Пао препреденим варалицама у клопку, па се све лепрша, али из ње никуд.

Његова судба и горка судба његових родитеља подсећа нас на Свето Писмо на прву Мојсијеву књигу, главу 29, стих 16, који гласи:

www.unibverzitet.skabiblioteka
 А Лаван имаше две кћери : Старијој беше име Лија, а млађој Рахиља.

17. И у Лије беху кварне очи, а Рахиља бјеше лијепа стаса и лијепа лица.
18. И Јакову омиље Рахиља, те рече: служићу те седам година за Рахиљу, млађу кћер твоју.
19. А Лаван му рече: боље теби да ју дам него другом; остани код мене.
25. А кад би ујутру, где, оно бјеше Лија, а не Рахиља; те рече Јаков Лавану: шта си ми то учинио? Не служим ли за Рахиљу код тебе? Зашто си ме преварио?“

Милета добио већ место чиновничко. Добре је главе. Вредан је. Старешина га заволео.

Тај старешина има јединицу кћер. Оба се

оца договарају и уговарају женидбу Милетину са ћерком тога старешине. Све је углављено, само још да јаве Милети.

»Сине, ти си се родио у срећан час! Твој старешина те воли као свога сина и даје ти своју јединицу!«

»Ја сам, отац, већ од пре по године венчан, и хтедох данас да ти кажем, да сутра долази моја жена и дете наше у овај твој стан, јер нема више свога стана!«

Па тако и би: сутра дан, ево снаје незнање, али Лије, а не Рахиље, са детенчетом од године дана, усели се свекру и свекрви у кућу.

Милета наш нагазио па награјисао. Доведе родитељима наметницу, кући разметницу.

Јован Стефановић Вилковски

Н Е М А Ј О Ј Л Е К А

од ногама му је шуптало лишће а он је непрестано ишао горе доле под тополом и немирно се освртао према путу, што води к селу. По кад кад је нетренимице гледао онамо, скоро боно посматрајући све према селу, а за тим је опет даље ходио.

— Још је нема! — прошапута на послетку. — И опет ме мучи!

А за тим удари огорчено кишобраном о земљу па онда је још немирније ходио даље.

Хладан јесењи ветар дувао је и суморно звиждао кроз скоро оголене гране. Он сада не осећаше хладноћу. Поглед му беше упрт у мрачно небо и тавне облаке, који се тако суморно повлачили над његовом главом. И нехотице му се оте уздах из груди.

Он је њу љубио већ две године. Страсно ју је љубио. За њу је ето жртвовао неколико недеља и дошао у њезину близину, да сврши читаву ствар.

Са огорчењем се још једаред окрете према селу. Отуд се не показиваше још нико. Он је њу искрено љубио па га је у толико више мучило ово чекање, што је сада у њезину недолажењу опет видео њу онако неодређену са њезиним неодлучним бићем. Какова му се сада све не поче приказивати! У осталом, још никако није био сигуран шта да мисли о њој.

Кад се пре две године упознали, видео ју је он као девојчицу у кратком. На себи је имала првену хаљиницу. Све одело стајало је на њој са свим за телом, чији се сваки делић мило и нежно гибао при њезиним покретима.

Она је гледала на њ са детињским интересовањем. Доцније је подуже гледала у њега и врло пажљиво мотрила сваки покрет његов и његов говор у друштву. Чешће је остављала друштво, но када се вратила натраг, опет је у њега гледала. Он је најзад ослови. Она му се мило одазва — и за читаво то време увек му се мило одазиваше. Тако се и растадоше.

Сутра дан наиђе у ње чудна промена. Само што га мило предусрете. После га је очигледно избегавала. Па и у друштву. Но ипак га је страшљиво тражила погледима.

На послетку јој он приђе па је ослови. Са њезина лица нестале сете и она му се опет онако мило одазва а једнако се смешила.

Он сада увиде, да је љуби, да ју је шта више при првом састанку заволео. Она као да је ово опазила и сада се опет не одазиваше више мило, шта више, не одговараше на његова питања.

Кад је пошао, приђе к њој и пружи јој руку.

— Задржите ме у лепој успомени! — рече јој тихо, праштајући се с њом.

Она погледа мргодасто на њ, но одмах обори очи. Дах као да ју је давио. У том мргодном погледу као да је он опазио и нешто сете, учинило му се, као да јој тешко пада овај растанак.

— Госпођице Олга...

Но она га не саслуша до краја. Брзо истргне руку из његове и отиде.

Он се на ово јако изненади.

Тек после неколико месеци чује за њу. Она га је по другом поздравила. Једва умеде ово којекако себи да растумачи. То као да је био први израз — после по године.

Састали се на годину дана после овог поздрава. На светковини се састали. Како је пошао главним улазом, спази њу. Она му се надала. Заиста чудно је то, како уме да наслути срце, које љуби тајно! Њезини погледи беху упрти на њега. Он јој одмах приђе. Поздрав их је издао једно пред другим. Њезин глас је дрхтао. Одмах пођоше заједно. Она је одано ишла поред њега, напустивши све друштво.

Разговор им је био интиман. Он осећаше сада потпуну срећну љубав према њој.

И нехотице одмакоше од друштва. Пред њима се тихо гибаше зелено жито, заталасавујући се до њих, а за тим се губећи у неогледној равници. Он је био јако раздраган. Најзад је ухвати за руку и отворено јој погледа у очи. Она задрхта на ово и збуни се... тако се збуњена и растаде с њиме. Но ипак после славе, кад је он полазио, била је веселија, нешто и раздрагана, и позвала га на састанак што пре.

После тога и опет чудно пролетаху дани. Он је сада опет чекао поздрава од ње, али га не доби: њихов трећи састанак није донео за њега никакве среће.

— Одбаците те сумње од себе! — говорио јој је већ после неколико уводних речи.

Она је ћутала и вазда била замишљена. Он јој је говорио и тешио је. О љубави ништа није спомињао. Она је непрестано ћутала, док најзад не устаде и не пође. Он сада досети прве неугодне ударе са ове љубави.

— Олга! — викне за њом. — Како да ово тумачим?

Она се чисто забезекнуто осврне.

— Чујете ли? — наваливаше он.

— Како хоћете! — рече му она и оде.

После кратког времена видео ју је у друштву старијих ванредно веселу. Поче га мучити сумња.

— »Можда ме не љуби?«

Није хтео никоме да смета. Већ је помишљао, како би било, да раскине с њоме.

Идућег дана био је нујан и повучен у себе. Против обичаја није излазио никуд.

Она га пак читав дан није видеала, а кад се пред вече састала с њиме, опазила се на

њој ванредна промена. Опет му је нежно гледала у очи и очигледно је тражила да буде с њим. Чим је приступио клупи, на којој их је више њих седело, одмах му начини места поред себе и понуди га. Но он је ипак био тужно расположен.

— Што сте таки? — запитаће га, када га одазва, да се шетају заједно, и са љубазним саучешћем гледаше му дубоко у очи.

Он није одмах хтео да одговори.

— Па што ми не кажете?

И са свим му се приближивши, ухвати га за руку.

— Зар ја то заслужујем од вас? — рече он једва на послетку. — Ви сте ме јуче оставили, окренули сте ми леђа пред читавим друштвом.

Ово последње изговори оштро и нешто је љутито погледа.

— Знате л' ви да то није учтиво?

Она га опет ухвати за руку.

— Опростите ми — поче, држећи његову руку у својој — опростите ми!

Но одмах за тим замишљено застаде.

— Па ја сам така, па тако морам!

И нехотице изби љутина из њезина гласа.

— И ви тиме извињавате себе?

— Чујте ме! — поче, скоро забринута.

Но није наставила даље.

Тек ће мало после весело:

— Не ћу то више никад чинити. Саслушајте ме — настави, када он и даље ходаше замишљено, оборивши главу. — Ево вам обећајем и кунем вам се ево!

И опет га хтеде ухватити за руку, но он беше хладан према њој. Сада га у њезиној близини обузимаху неке мрачне мисли и слутње.

Чак доцније поче он и оде јој пребацивати њезину нарав и понашање; оде јој говорити о њезину рђавом васпитању и на послетку је обасипати прекорима. Он је све ово говорио истинским болом и сажаљењем.

Она га најзад поново ухвати за руку и стаде му се клети, да га више не ће врећати; да она све то увиђа да је тако, као што он говори, али нека јој сада даде само мало времена, да још промисли о себи, и она ће онда свим силама настојати, да постане друкчија. И опет му се клела, нежно га држећи за руку, да ће га у свему слушати, јер увиђа, да јој он жели добра.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

WWW.UNILIB.RG

— Добро! Хоћете ли ме слушати? — запита је он на послетку.

— Хоћу! — рече.

— Од данас више никад не смем видети љутину на вама.

— Ух, кад морам! — и удари ногом о земљу.

— Олга, ви ме доводите у очајање!

Она се збуни на ово и обоје заћуташе.

Он је већ осећао умор и није хтео да се исто вече даље упушта. Скоро се хладно растао с њоме, но кад је легао у постељу, није могао да заспи. Сумње се почеше разилазити и она, онако мила, са оним дубоким и неизмерним погледима и немирним покретима, поче тихо да се диже у машти, и он се сав предаде посматрању тог створења, које задоби толику власт над њиме.

Сутра дан како се пробудио, прва мисао му беше опет она.

— Данас се морам разговарати на само с њом — рече у себи и брзо се стаде облачити.

Читав дан је био немиран, као да га је хитна дужност гонила, да је што пре скине са себе.

При састанку тог вечера нашао ју је ванредно неспокојну. И кад јој он приђе, све је нешто друго тражила, замишљено је гледала на звездано небо и неспокојно је лутала погледима по њему. На послетку је јако уздахнула.

Он је позове да се шетају. Разуме се, хтео је, да ту ствар једаред реши: или да је задобије са свим за себе и да онда отпочне сам да ју васпита и да јој утиша нарав, или да за навек прекине с њоме.

— Хоћу нешто озбиљно да се разговарам с вама — почне, и са свим јој се приближи.

У тај мах спази је немирну. Као да је знала шта хоће и као да се тога поплашила већ у напред.

— Већ две године, како овако осећам према вама, и ја ево хоћу да чујем од вас одговор.

Хтеде да је ухвати за руку, но она је тргне и пође клуци, где јој је седела мати.

— Олга!

Она застаде.

— Можда сада последњи пут...

— Не ћу о томе... — почне она боно, али одмах и умукну.

— Јуче сте ми обећали искреност, данас је већ крхате.

Она опет пође за њим.

— Баш никаква одговора за мене? — постављао је он.

Она само одбаци раменима.

— Не могу! — рече после дуже почивке.

Он се сада уједаред прекрха. Очајања нестале а опорост се претвори у искреност и нежност.

— Олга, саслушајте ме! — рече, ухватив је нежно за руку.

Она се сада не отимаше, не гураше га од себе, већ са свим мирно стајаше пред њиме.

— Саслушајте ме — понови он нежно а глас га је скоро давио. — Ако су сумње то, што вас отуђују од мене, одбаците их. Одбаците све зло од себе, да вас чисту љубим... одбаците све, јер то је ваша пропаст! Ја вас таку не смем љубити! Слушајте ме! Немојте да дође време, кад ће бити све доцне!... Олга — говорио је даље плачним гласом — мени се слути и слутња ме не вара: око вас се плету страшне замке, у које вас увлаче. Ви сте млади, па вас све уме да занесе; али чујте мене, кад вас нема ко да сачува, па ни ваш добри отац... саслушајте моје пријатељске речи: не дајте своје младости олако, не рушите свога живота у лудо, јер се само једаред падне — падне и разочара о животу, и онда нема више среће за нас, нема живота, нема ничега више!... Не верујте ником!... Чујте, Олга, поверите се мени!... Ево видите, овако сам увек искрен према вама, ево вам се исповедам! Ето, тако вас љубим са свима вашим манама, и са чистим намерама, да вас имам онакву, са каквом бих био срећан. Да, свим силама радим на томе, да све ваше мане изгладим, да све мрачно одбадим са ваше душе, па да вас онда чисту и без мана имам, да с вама смем пред свакога стати светла и поносита лика и рећи: ево, ово је мој рукотвор; ја сам је себи оваку створио, да је за навек љубим! Да, Олга, ја вас љубим, као што две године чезнем за вама, па кад вас будем имао, ја ћу вас онда тако љубити, као што ми немирне ноћи у памети доносе слику среће!

Он јој чврсто држаше руку и страсно је обасипаше пољупцима; а она се није отимала, већ се свом душом одала тој слаткој струји.

Он застаде и гледаше на њу.

— Што ми не кажете истину? — питаше је боно. — Ви сте ми обећали. Јесте ли ми

је обећали? — питаше је гласом, каквим се деца испитују, и наже се над њу.

— Јесам! — прошапута она.

Он је чвршће стеже за руку.

— Хајдете, Олга, кажите ми! — и нежно јој диже руку уснама и пољуби је.

Њезин се дах стезао.

— Ако ме љубите, кажите ми, да будемо обоје срећни. Исповедите ми најсветију истину!

Ту га глас већ поче давити.

— Кажите ми, ако ме не љубите. Одмах ћу вас престати мучити. Ви знате мене. Ја ћу се јуначки навикавати на живот без вас.

Он јој поново привуче руку уснама...

Она је ћутала и дрхтала.

— Олга!...

Она се окрете од њега.

— Па шта да радим?

Она му окрене леђа па пође.

— Олга! — викне он за њом.

Није могао да овако остави ствар.

Још је једаред ухвати за руку.

— Ходите ближе! — шапну јој и хтеде је привући на груди.

Она је дрхтала у читаву телу. Лагано га отисне од себе, но ипак не оде, него га и опет дочека, док јој се са свим не приближи.

Час растанка је већ био ту. Њему је су-тра ваљало ићи.

— Па ни сада одговора? — запита је на растанку.

Њезина глава беше мало отпуштена према левом рамену а као да није ни дисала.

— Па ни сада? — хтеде он наставити, кад је виде, где се зањиха у читаву телу.

Хтеде да јој приђе, но она му већ беше у наручју...

Одгоди сутрашње путовање. Био је опијен јучерањим успехом, с тога је хтео да сврши све са њоме, да је привеже за свој живот.

У јутру рано отправи јој писмо, у којем тражи што пре састанак на дуже време на само. Но на своје страшно изненађење то исто писмо, које јој је послао, добије натраг. Она га није хтела да прими. Он се за час збуну и не умеде да дође ни до каква закључка.

Најзад се одлучи да оде до ње. Она га дочека хладно. Он није хтео овде да сврши ту ствар, с тога јој понуди састанак под тополом чело врта њихова.

Она ћуташе и гледаше у земљу. На лицу јој се указа нека неописана љутина.

— Хоћу да се разговарам с вама? — рече он, када она све раменима одбијаше.

— Можете и овде.

— Ја имам дуже разговора са вама, а су-тра идем! — не попусти он.

Она не знађаше шта да му каже.

— Ја вас чекам! — рече он нагло и, значајно је погледавши, отиде.

* * *

— Још је нема! — шапну скоро очајно. Једна мисао га поче мучити. Ако је то?!

— Нема јој лека, нема јој лека! — прошапута у ваздух и већ пође.

Но кроз сумрак отуд по путу, што води од села, куд је и она морала доћи, указаше се две прилике. То је била она. Није ишла сама. Уза се је водила једно девојче.

— Шта ово значи?! — прошапута он изненађено и бесвесно стаде ударати кишобраном о један увео лист.

— Јесте ли разумели, за што сам вас звао? — запита ју, општро мерећи девојчицу, коју је она још непрестано држала за руку.

Она пусти девојчицу и сада стајаше пред њим ћутке.

— Ја сам хтео да вас питам...

— Питајте! — и диже одлучно главу у вис.

Њега ово потресе до дна душе. Свом си-лом, којом уме да нас заболи залуд утрошена младост, неиспуњене наде и пропали смерови, осети, да не ће бити добро.

Није имао више шта да јој каже. Пође сав скрхан

— С Богом! — и пође, но и она пође за њим. Он застаде.

— Не! — помисли у себи и врати се.

— Чујте ме последњи пут. Ја сам вас љу-био, као још никога до данас. Сав живот мој везивао ме је за вас, а данас, ево, све пре-кидам овим!

Из шпага извади одбијено писмо.

— Ово је требала бити веза, најсветија ду-шевна веза међу нама двома. У тој сам вези потражио последње средство, да се пређе јаз, који нас, ево, толико раздваја једно од другог. И ја данас, ево, кидам ту једину везу и од данас је нема више међу нама.

Доврши скоро кроз сузе и брзо пође. Она за њим, но уједаред застаде. Сад је стајала

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

као скамењена и укочено гледаше за њим. Преко лица јој се изли неописан бол, очи јој бежу мутне и тако гледаху за њим, као да га хтеде задржати, као да му хтеде рећи: оста-

Карловици

ните, останите овде крај мене! само што језик није умео да збори.

Она нетренимице гледаше за њим — он се и не осврну.

Бошко Петровић

МРКИ ВУК

ИСТОРИЈСКИ РОМАН АДАМА БРЕХОВЈЕЦКОГА

ПРЕВЕО С ПОЉСКОГ РАЈКО

(Наставак)

отле је пан Маћко, на челу своје дружине, јездио у Кожмин. Гризле га неке зле слутње, те је послао пана од Шчекаровица у Краков, да испита, шта је онде било и шта је краљ предузео против њега. Кад све распита, требао је пан Отои да јури као без душе за војводом, да га стигне још пре повратка у Кожмин. Али и ако је пан Маћко, мучен немиром, хотимице полахоко ишао, пана од Шчекаровица не дочека и то је још помножило оне зле слутње.

— Не враћа се... — мишљаше — рђав знак! Ил' се је престрашио и издао, ил' су га ухватили... А можда је — тешкаше се — сишао с пута, па блуди по странпутицама... А онде у Кракову мора да је така забуна, да на мене можда ни не мисле. Краљ је јемачно забављен тиме, како ће да спере срамоту с Јадвиге... али му не ће поћи за руком!

Те мисли прекиде наједаред појава Скорина, који је журио на сусрет војводи. Борковиц је слушао извештај, гризао усне и ћутао.

Скора се чисто преплаши од тога ћутања, које не беше добар знак. Волео би он напраситу силовитост, него ту тишину, која означаваше, да је војвода и сам признавао грозну погибао.

— Не знамо, шта да почнемо... — понављаше Скора, кад је довршио све, што му је Сенђивој заповедио да каже, — пре доласка Вјербјентина и оглашенога краљевскога изасланика ваља нешто предузети... упети последњу снагу...

— Ха! ха! — засмеја се наредаред пан Маћко — није то још последња снага... није последња! — Напред, вуци, разбојници над разбојницима! — цикну на дружину.

И као вихор наже у Кожмин.

У замку му се ваљда још не надаху, или Сенђивој да не свраћа пажњу, не рече да се чине припреме, а можда је и стража занемарила своју обичну будност, јер у мрачној ноћи не светљаше се замак светлошћу од буктиња, кад војвода стаде пред његове чврсто затворене капије.

Отворише их одмах на вику, али на дворишту не беше стражарских редова, а на сусрет, осим неколико старијих, изиде само Сенђивој натмуренији, него обично. Маћко не рече ништа, не поздрави чак ни свога старог друга, журно крочи у дворану и рече кратко својој околини:

— Сви на поље!...

Остаде сам са Сенђивојем, седе свом тежином на клупу и наслони се на сто обема рукама.

— Говори! — заповеди.

И слушаше, не прекидајући, кад му је Сенђивој, у мало речи, понављао оно исто, што и Скора.

Неколико буктиња, притврђених уза зид, осветљаваху трепетљивим блеском лице војводи, по коме час по час прелажаше грчевита дрхтавица. Поглед, у коме часомице севаше крвав блесак, упрко укочено преда се и није прекидао ни једном рецју.

— Зло је — заврши Сенђивој. — Нико нас не ће да слуша, одвраћају се од нас... Знаду за немилост, а клањају се моћи краљевој... И у замку је олабавила стега...

Пан Маћко се брецну силовито.

— Шта? — прекиде — можда Дитрих?...

Сенђивој махну руком.

— Није ни за што — одговори — чува само подземне ходнике, а ни на што друго не ће да пази.

— Добро ради! — крикну војвода — нека ми само чува тај пут — друго ћу ја одбранити!...

Крвави ђаво нестрпљиво врцну, хракну и пљуну зловољно.

— Маћко — рече — камо среће да си пазио своју власт, као те подземне јаме... Нисам те никада питао ни за што, стрпљиво сам чекао, док не дође ред на моју освету... служио сам те верно... ја сам ти помагао — ти за мене ниси учинио ништа!... Сад се примиче крајни час... еле морам ти то рећи... Као пређе она лепа Мехтилда, тако је после Јадвига глоговска одвратила твоју снагу... а та, што но ју скриваш у подземним пештерама, доћи ће ти главе! Грамзио си за безуспешном осве-

том, а изгубио си власт... изгубио намесништво! Допустио си Одсечи и Наленцима да се осиле, а шта си учинио у Кракову?... Обећао си буру, где ти је? Мени си обрекао Венијамина — он је жив и слави славље!

Сенђивој говораше испрекиданим речима, а кад заврши, дубоко одахну, уморен тако необично дугим говором, и пламенитим погледом праћаше сваки покрет војводин.

Маћко подрумлииво гледаше у њега и смејаше се, не одговарајући ни речи.

— Не подсмехуј се! — крикну Сенђивој — јеси л' чуо?... већ се проноси глас, да је краљ Венијамина и Миколаја од Шамотула именовано сенаторима... место нас!

Борковиц ћипи.

— Сенаторима! — плану — биће од њих сенаторске трупине, а те смрде као и сељачке!

— А шта сам ја учинио у Кракову — додаде за час, хватајући за руку Сенђивоја, — ти, да живиш сто година са својом немоћном пакосћу у души, још не би учинио тако што... Осветио сам се!...

Сенђивој скочи као бесан и тресну песницом о сто.

— А шта ми је твоја освета! — крикну хрипливим гласом — кукавна је то освета, што се веже женских... нитков је, ко ради њих заборавља на своју витешку реч... Богом се кунем, Маћко! ја ћу те данас први оставити, ако не учиниш, што си ми рекао... У Одсечи се купе гомиле и кују завере... Не навалимо ли данас онамо, сутра ће они доћи амо...

— Па ћемо их дочекати! — открикну Маћко, — а тебе, додаде, тебе бих одмах расколио за то, што си брбљао о мојој речи, да ми није данас нешто друго радити...

Сенђивој се силовито истрже из железне руке Маћкове.

— Чуј-дер, мрки вуче — рече кроз стиснуте зубе — примиче се крајни час... Ни тренутка не ћу дуже да чекам!... Много година изгледам своју освету и одуговлачим је ради тебе. Или ћу данас бити у Одсечи — или ћу те убити од зала...

Борковицу стаде трептати, пред очима, крвав блесак.

Стојаху подуже један према другоме, оба задухани, бесни. Изгледаше, да ће насрнути један на другог. Али пан Маћко први дође к себи; одгурну Сенђивоја од себе, устаде и приђе зиду, па извади једну буктињу.

— Немам ја данас каде с тобом говорити... — одазва се — сутра ћемо расправити!

— Куда ћеш? — цикну Сенђивој, и сам се дижући, па приђе војводи и зграби га за руку.

— Ја те не пуштам! јер знам куда и по што хоћеш да идеш!...

Војвода зарика од гнева.

— Не дотичи се мене! — крикну — јер ћу заборавити, да си ми био веран друг толико година... Слушај, бесна псино... не задржавај ме! — кунем се, да ћу се за сат вратити — Одсеч ће данас бити у рушевинама, а Венијамин твој!...

Сенђивој пусти Маћкову руку.

— Пакао те не ће од мене сачувати — шапну — ако слажеш... Иди, ал' памти, не мекшај у том загрљају... Прионула ти је за срце та гуја...

— Ћути! — прекиде Маћко.

— Не ћу да ћутим! — одговори Сенђивој — јер ме срџба распиње и жао ми је тебе, што си тако пропао због тих жена... Да се једној осветиш, наукао си буру на своју главу — а љубав те друге платићеш главом!...

Глас Сенђивојева, пригушен, дрхташе као од узрујаности. Остављаше га напраситост, која га је отоич спопала, а обузимаше га искрена туга и сачућешће према човеку, коме беше веран друг од толико година. Маћка се и нехотице косну та промена. Подиже главу и погледа пажљиво узамагљене очи Сенђивојева...

— Ти не знаш... — шапну — да знаш!

— Знаш! — пресече Сенђивој — знам, да онде скриваш женску, која те привлачи... Ко је то? шта ме се тиче! Свака међу њима има паклени отров... осећам га ја и данас у грудима, у наточ толиким годинама... Пази се!

— Чега да се пазим?... — плану опет Маћко. — Немам више ништа да изгубим... Остављају ме сви... па и ти! Она идем, — последњу раскош у животу испићу до дна — а после...

Сенђивој сав дрхташе од унутарње узрујаности. Притрча столу, зграби кондир с вином и даде га војводи.

— Чуј, Маћко! — одазва се — не ћу те ја оставити, ако и јесам тако рекао у љутини... Ако нам је гинути, скупа ћемо — али Мрки Вук још има зубе... А Крвави Ђаво још није источио ону крв, за којом жедни... Зло је, али још имамо снаге, да се подигнемо!...

Борковиц пограби кондир из Сенђивојева руке, па стаде локати, а Крвави Ђаво говораше даље:

— Неугољена је жеља огањ, који пали... Угаси га, ако хоћеш, да те не ждере, као мене... толико година! Иди — али се не враћај онесвештен из тих загрљаја, него сит љубави, за којом не би више

гинуо... Ти си зар отхранио ту девојку од малена... и неговао као дете... Обгрли ју и угуши у загрљају — па ћеш бити сит!...

Војвода тресну празним кондирем о земљу... Дисаше гласно, а очи му гораху огњем, кад је слушао те речи Сенђивојеве... И наједаред прсну у смех.

— Право ти рече! — крикну. — она ми се гуја сплела око срца, па сиса крв из њега, а ја ћу је пограбити и удавити... ха! ха!... А знаш ли ти — додаде — ко је та девојка?...

Одскочи од Сенђивоја и застаде у вратима.

— Твојој си крви — викну — изрекао пресуду... За час ће се све свршити... та је девојка твоја крв, Сенђивоју — ћерка Винчева!

Рече и истрча као махнит. Крвави се ђаво напути за њим, али не могаше да га стигне. Повеле се и наслони на зид...

— Ћерка Винчева... — шапуташе — ћерка Винчева... добро је!... нега гине у срамоти крв Наленча... нека пропада!

Лагано се врати у прву собу, седе за сто, па чекаше...

Борковиц прелети трком читав низ соба и ходника, па стаде код врата у подземне јаме. Отвори прва врата и скочи у јаму с таким жестином, да пламен од буктиње, заталасан јаким попухивањем чврсто затворених врата, букну и угаси се... Осуше се искре по влажној земљи, засигнуше, а војводу окружи мрак као тесто.

У први мах хтеде да се врати, да запали буктињу, ал' се уздржа.

— Погодићу — шапну — и по мраку... Боље ми је тако, него при светлости... Ја бих к њој ишао кроз пропаст и кроз пакао...

Мисао његова, забављена у последње време другим којечим, свратила се сада са свим к Марти. Видео ју је пред собом тако јасно, да је пружао руке, као да је хтео да ју ухвати. Раскошна језа пролажаше га од пете до главе.

— Сад ми више не измаче! — мишљаше. — Савладаћу ту снагу, која ју је до селе бранила од мене... одагнаћу глупе утваре, које су ме страшиле... Не ће умаћи! обгрлићу је и бити сит!...

Пређе неколико корака, држећи се рукама за влажне зидове, па опет застаде. Наслони се леђима на зид и, дишући, гледаше у мрак напрегнутим погледом. Крв му струјаше као жар по жилама, а у мислима промицаху раскошне слике.

Виде дивну собу, живо осветљену, а у тој светлости Марту, где га мами к себи осмехом, погледом, раширеним рукама, белим својим телом и де-

вичанским облицима... Виде, како јој се стас мехко увија, без отпора, у његову загрљају... осећаше куцање њена срца на својим грудима, слушаше њено убрзано дихање — беше господар њених осећаја и воље...

— Нема лепше од ње! — шапну — нема!

Наједаред се стресе читавим телом и шкргутну зубима. Слика се измени. Пред њим не стајаше заљубљена Марта, него охоло ћерка Винчева, грозна погледа, хладна као лед, узвишена као краљица...

— Оца си ми убио... — говорила је — а мене хоћеш да осрамотиш... проклет био!

Борковиц ћипи и стаде трчати узаграпце.

Ударао се о зидове, ал' је трчао без престанка.

— Не куни!... — шапуташе — не проклињи! За час ћеш бити моја, а ја ћу исисати клетву из твојих уста... напунити их миљем, отворити опоњем, затворити пољупцем!

Удари се јако о испољени зид, па дође к себи. Застаде на часак и сад му падоше на памет речи Сенђивојеве.

— Право он рече! — викну гласно — све су оне једнаке... није вредно трошити мисли за њих... није вредно! Узети као своје... за играчку и — одбацити! ха... ха... ха!

Смејаше се и слушаше одјек, што но га изазиваше тај смех у тишини. И учини му се, да је пробудио сав, мртвим сном успавани, свет тих подземних јама; учини му се, да види, како се у даљини мичу беле, провидне прилике, као утваре... да чује неко шуштање и жагор... Руком се дотаче зидова... беху хладни и влажни. Стресе се од ужаса.

— Крв... крв... — шапну.

Отираше руке о кафтан, а после се ухвати за главу.

— Пиће ме је омамило — мишљаше, — натерује ми глуна привиђења у главу... ха-ха-ха!

Засмеја се још гласније, да се одјек преламаше у чудном праску, као кад се руши камење и рушевине.

Борковиц скочи од зида и исправи се укочено.

— Да ме нешто тако заспу у тој јами за увек...

Мисао му та пређе, као муња, кроз душу, чело проби крупан зној.

Ћипи, па хтеде да трчи даље, али му испољени зид закрчиваше пут. Најзад нађе излаз, али се одмах спотаче на земљи о гвозђарију и ланце, који гласно звекнуше.

Обузе га незнала стана, изајући се, све се више заплеташе, да га не извади иза сваког покрета, звечаху се окови... Срце му престаде куцати од тешка утреса, нога се дежила на глави —

Устав се из петиних жила, отрже се и искобеља...
Трчаше даље, као ван себе, без икакве мисли, осим те једине, да се опрости тих јама и мрака...

Стаде најзад на вратима, која чуваше Дитрих.
Удари ногом у њих.

— Дитрише! — крикну испреламаним гласом — Дитрише!

Одјек понови вику, али стари див је јемачно није чуо — нико се не маче.

— Мрки Вук! — цикну Борковиц, али и тај моћни знак остаде без одговора.

Ногама и рукама, свом снагом мишица удари пан Маћко у тешка врата, која се мало отшкринуше. Не беху зар забрављена, а Дитрих не бијаше, као обично, на стражи.

Још једном потисну рукама, а врата се са шкрипом отворише широм. Борковиц задухан, онемео од отоичњег страха, испале на ходник и обазре се унаоколо, не умејући себи да растумачи, за што нема вернога стражара.

— Дитрише! Дитрише! — викаше.

Не беше одговора... И на ходнику владаше мрак, само у даљини, кроз велике рупе на зидовима, падаху на под пруге месечеве светлости. Мрачне тишине не прекидаше ништа... утону у њу глуха клетва, што по се изви из војводиних уста, и умуче без одјека.

— Би л' то била издаја?... — шапустаху бледе усне Борковичеве.

Без душе полети даље Мартиним собама. Гурну шаком врата, која се отворише широм, и уђе,

У првој соби догореваше ватра на комину... Угарци се распадаху у пепео, из кога севаху искре и врцаху горе с црним димом. И ту тишина... Осим шума ватре, која полако тињаше, не чу ништа... Ништа... само куцање свога срца, које лупаше као млат...

— Спава — помисли — спава... Добро... пробудиће се као моја.

Скочи као дивља звер. Дотрча до других врата и трже тако јако завесу, која их покриваше, да ју је откинуо од зида.

Стаде на праг спаваће собе... Беше ту готово потпун мрак, само зраци месечеви продираху, као узане пруге, кроз слабо заслоњене прозоре.

У том мраку одудараше само постеља у дну белоћом својих покривала и платна.

Зажагрен поглед Маћков као да назираше на њој женску прилику... Часом му изгледаше, да чује дихање спаваћиве девојке, да види њене облике, како се тихо мичу.

— Марто!... — шапну — Марто!...

Примицаше се, пружајући напред руке, док наједаред не скочи и сруши се на постељу...

Бесан крик оте му се из груди... рукама млаташе на све стране; с постеље се сваља на земљу, пузаше по свима кутовима; диже се, па удараше главом о зид.

— Марто! — кричаше, а тај крик прелажаше у нељудско вијање...

Марте не беше!... Нестало је без трага с Агатом и Дитрихом.

За часак после, узаврело је у читавом замку, као у паклу. Читава војска Маћкова, сазвана, врстала се на дворишту. А пан Маћко стао пред Сењивоја и гледао га закрвављеним очима.

— Видећеш сада... — шапусташе — видећеш!... Никоје милости... никоје опростења... Даћу ти Венијамина... разорити. Одсеч, уништити читаву Великопољску!... а после ћу исгочити твоју крв, Крвави ђаволе, што ниси добро пазио!

Сењивој се опремио, па испод шлема бацаше на Маћка мрке погледе.

— Добро — рече — убићеш ме... само ми најпре дај Венијамина!...

* * *

Још оне ноћи, кад је пан Борковиц, извршив своју освету, измицао Жгеању, јавише краљу Казимиру, погруженом у очајање над онесвештеном Јадвигом, да Жид Кампсор моли, да сме изићи пред лице краљево, јер хоће нешто важно да исповеди.

Казимир испрва одби, али видећи, да је потеря за зачетницима немира остала безуспешна, заповеди да дозову Жида у његову собу.

Кампсор допуза на коленима до ногу краљевих.
— Светли краљу! — јечаше. — Знам злочинца, који се дрзнуо на твоје величанство, и ето дођох, да га издам у твоје руке...

— Ко је? — запита напрасито Казимир.

— Буди милостив!... — шапусташе даље Жид, грлећи ноге краљеве уздрхталим рукама. — Не ње му милостив, јер то је злочинац, него твоје верне жидовскоме народу покажи стару милост... Окриљени пређе твојим добротинствима, ето смо сада опет изложени као плен!...

— Ко је?... Говори! — крикну гневно краљ. — Ко је тај, што се усудио?... Жид или хришћанин?...

Кампсор устукну натраг.

— Жид? — понови. — Така безакоња не зна ни један од нас... ми смо теби, краљу, верни и надамо се, да ћеш нас заклонити и сада... кад...

— Говори дакле... — заповеди грозно краљ — јер иначе!...

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Кампсор устаде с колена, али је нико не попи-
кнуо и, сачунао готово до земље, говораше испре-
киданим речима:

— Зачетник је... хришћанин... видео сам га
својим очима... војвода Борковиц...

— Лажеш! — прекиде краљ.

— Душе ми... не лажем! — зајемчи Кампсор
уздрхталим, од страха, гласом. — Слушао сам, како
се договарао... скупио голаће и научио их, шта
да вичу, а сам се, с паном од Бабина, ушуњао у
замак...

— Ко?... Борковиц?! — викну краљ. — Нико
га не виде!

— Провео га је — говораше даље Кампсор —
цитраш Улрик... само то не беше Улрик, јер он
и сада лежи пијан у мојој гостијоници, него пан од
Бабина, преобучен у Улриково одело.

Краљ је слушао и није веровао својим ушима.
Одмах дозвола слуге и рече:

— Жиди под стражу... у његову гостијоницу
одмах да се пошље па да се види, је ли онде Улрик.

Окрете се Кампсору:

— Ако лажеш, платићеш главом!

— А ако говорим истину?... — шапну Жид,
сагињући се ногама краљевим.

— Наградићу! — одговори Казимир и узрујан
тим ненадним открићем, похита Јадвизи.

— Но Јадвига ни тај дан ни после не беше
кадра, да ишта објасни. Сећала се, да је у оном
часу, кад се почеше дерати под прозором, неко
стран пришао к њој, ухватио ју оберучке, срамотио
речима и погледом, али не могаше поуздано рећи,
беше ли то Борковиц.

О том се ипак не могаше двоумити. Речи се
Кампсорове обистинише. Жид доби награду и обећа
им се заштита, а како се могаше мислити, да ће
се дрски пан Маћко појавити који дан у Кракову,
наместише заседу у крчми Кампсоревој. Умаче јој
пан Маћко, јер се више не појави у престоници,
али за то ухватише пана Отона од Шчекаревица
после његова повратка из Жегења. Не хтеде он ипак
издати војводе и, бачен у тамницу, упорно ћуташе;
али беше и других доказа, да је Борковиц крив.

Краљ плану неумољивим гневом.

— Сада ја њега разумем — говораше. — Хтео
је да се освети, што му је одузето намесништво, и
за то, што Јадвига не хтеде да пође за њега, и
осветио се крваво... А уједно је смерао, да читав
народ побуни против мене, не би ли се докопао
власти у Великопољској... Не само као човек, него
ни као краљ не могу му опростити...

— Тако је... — потврди озбиљно пан Јашко

од Мељштина. — Опростити се не може... Велико-
пољска полако пристаје уз целокупност... једини
Борковиц је још непријатељ изједначењу... ваља
га оборити, а онда не ће нико више дићи гласа
против јединства.

— Онда ваља делати, и то журно — рече краљ.

И одмах заповеди Вјербјенти, да брже боље иде
у Познањ, да преузме управу. А лично отпреми
младога Јароша Паленча од Чарикова, омиљена дво-
ранина свога, да испита неправде, што по их је
починио Маћко. Заповеди му да поведе са собом
јаку пратњу.

— Борковиц — говораше — има онде читаву
војску немачких разбојника, могао би те лако сатрти,
а поразу се не можеш излагати... Узми дакле таку
силу, да му будеш дорастао. Потера је већ отишла
за њим; с њом се здружи, па ради мудро. Ухватити
га треба по што по то и довести к мени... Сам
ћу да судим...

Кад је то краљ говорио, лице му доби грозан
израз... могаше се познати, е је у њега неумитна
воља, да љуто казни продрзљивца. Али при крају
тога говора окрете се Јарошу и, добродивно га мо-
трећи, метну му руку на раме.

— Твој је род — додаде — јемачно највише
претрпιο од тога Маћка, а веран ми је. За то да-
јем оцу твоме Венијамину кастеланију гвезђанску,
а Миколају од Шамотула војводство каљишко...
То им објави од мене скупа с поздравом и мило-
шћу мојом краљевском...

Јарош припаде коленима краљевим, захваљујући.

— Не захваљуј! — рече краљ, дижући га. —
Ја ћу теби бити захвалан, ако се добро понесеш...
А мислим још, да би добро било, кад би имао уза
се смотрена и превејана човека, који би увек мо-
гао доскочити Маћкову лукавству... За то поведи
са собом Кохана...

Учињено је по краљевој заповести. Јарош, не
оклевајући, крену се скупа с Коханом и великом
оружаном пратњом. Кохан, до душе, није најрадо-
сније ишао, али вољи се краљевој не могаше опре-
ти. Осећаше се он, у осталом, још једнако у неми-
лости, и ако се ствар Баричкина одавна заборавила.
Од оно доба ипак не могаше да се дочепа изгу-
бљена места краљу уз колено. А од кад се Јадвига
настанила у двору, услуге његове постадоше изли-
шне, а положај јадан... Нова госпођа не љубљаше
тога дворанина, о коме се говорило, да је ишао на
руку краљу у љубакању. Отишао је онда, а тешио
се мишљу, да ће можда извршењем тешкога по-
сланства задобити некадању милост.

У Одсечи се не надаху таквих гостију, за то их

дочекаше с тим већом радошћу. Указана краљевска милост, а особито оружана помоћ и глас, да је краљ одлучно наумио да сатре војводу Маћка, изазва у гомили Наленча уздаће и весеље.

— Бог ми се смиловао — викаше пан Венијамин — што ми је пред смрт допустио да видим срамоту тога окрутнога злочинца!

А та помоћ краљевска стиже баш у добри час, јер Наленчи, видећи све јача усиљавања Маћкових другова, у последње дане, да окрену духове против краља, спремаху се с новим тужбама у Краков, којима, као прилог, хтедоше придодати оне завере, што но их коваху Сенђивој и Скора, а уз то нов и важан факат. Дочепали се сада давно тражена доказа, да у замку кожмињском живи и да је засуђена ћерка Винча од Шамотула...

Оне ноћи, кад је оно пан Маћко пировао у замку са својим друговима и кад је Јанко Заремба поклоњено слободу староме Угрину и његовој ћерци, изгледаху жељно у Одсечи испуњење краљевих обећања. Не беше тамо још дошао глас, да је Маћку одузето намесништво, а знађаху да се вратио, и надаху се нових насиља.

Беше то врло бурна ноћ. Вихар је с праском ломио грање по дрвећу и јечао тако боно, као да је скупио све очајање из света и хтео да га изрази у једном јеку. Час по час се обарао пљусак, падао као из кабла и престајао, а исплакране облаке мотао је ветар по небу, као дим.

Стари Угрин и ћерка му, пропуштени на капију, не знађаху куда да окрену у таку ноћ... Сакрише се под зид, у грмље, па наумише чекати, док се не развиди.

Сеђаху тако дуго; на небу већ пуцала зора, кад се капије опет отворише и изидоше момци, носећи неки терет. Из далека се не могоше опазити, шта носе.

— Штета — говораше један — беше млад и леп, а добар; још је врућ... можда тиња живот у њему?

— Хо-хо! — одговори други. — У војводе је добра рука... не промаша. Кад замахне, ни земља не дочека жива.

Одоше и бацише лешину у грмље, после се вратише у замак.

Настаде тишина. Угрин и ћерка, шћуђурени под зидом, дрхтаху од страха, да их не би нашли и на ново ухватили. Киша престаде, а дан се забели. Изидоше тада из свога заклона и трком скочише у шуму.

Наједаред застадоше. У сред тишине зачуше јек. Готово баш уз пут, у грмљу, лежаше витез Јанко, сав у крви, блед као мртвац, непомичан.

Девојка с вриском полети к њему, приклекну и загрли га.

— Избавитељу мој! — говораше шепатом. — Ко ти одузе живот и за што, сиви соколе?...

Стари хтеде да откине ћерку од трупа, али узалуд.

— Не ћу га оставити — викаше она — не ћу га оставити!... Он је жив!

И примаче уста његовим устима, као да га хтеде оживети својим дахом; подиже му главу, наслони на своју руку, па се загледа у њега, тражећи трагова животу на обамрлу лицу... Часом као да му лице оживљаваше... мицаху се уста, дајући од себе тих јек, отвараху се очи, али се одмах опет заклапаху и рањеник падаше на ново у несвест.

Тај дан пред вече доведоше у Одсеч дворани пана Венијамина, Угрин и ћерку му, скупа с новом жртвом злости Маћкове, рањеним витезом Јанком. Изаслани на ухођење под кожмињски замак, затекше их у шуми збуњене, па их поведоше са собом.

Јанко је дуго боловао. Рана беше тешка, али је младост однела мегдан, и кад ће пан Маћко да се врати са свога осветнога похода у Краков и Жегањ, Заремба беше већ на погама, спреман да стане на мегдан своје убици.

А донесе он Наленцима важан глас, да има дивна девојка, по имену Марта, коју пан Маћко чува од људских очију. Пан Венијамин и пан Миколај од Шамотула сетеше се давних гласова и свога некадашњег узалуднога тражења, па не могаху ни најмање сумњати, да је та Марта ћерка Винча од Шамотула. Сазваше тада сву силу Наленча, па им то објавише, напомињући, да су дужни бранити своју крв, сироче Винчево. Сви се једномишљеници заклеше, да је морају отети. Заклеше се на мач и крст, а с њима се скупа закле витез Јанко. Од то доба започеше у Одсечи оне жестоке припреме, које бацаху Сенђивоја у онолику бригу. На полак порушен замак почеше опет свом снагом утврђивати и поправљати, а сви се Наленчи стицаху у њега под оружјем, чекајући згодну прилику.

— Макар нам свима ваљало изгинуте — викаху — изгинућемо, а ћерке Винчеве, крви наше, не дамо срамотити!

А најнестрљивији међу њима беше Заремба, јер, ако и беше још врло слаб, не могоше угрејати места и често се опремаше на ухођење под сами кожмињски замак. Један пут се вратио с такога похода, ноћу, врло радостан.

— Бог нам даје ненадну помоћ! — повиче пану Венијамину и показа на Дитриха, који га је допратио.

Див се дубоко поклони пану од Чарнкова.

— Жедан сам освете! — рече одмах. — Борковић и Сенђивој убише ми сина... Ја ћу вам ту девојку предати... извешћу је из замка и предати. То ће Борковица ујести за срце, а за Сенђивоја ће бити смртна пресуда... Доћи ћу к вама у службу, само да им видим крај обојници!...

Од тада се Дитрих често искрадао из кожнискога замка и састајао се с Зарембом, кујући план за бегство.

Једне ноћи даде уговорени знак... Врата се од Мартине собе тихо отворише и на њих изиде напред ћерка Винчева, бледа, али поуздана у се, подигнуте главе, с пламенитим заносом у оку.

— Хајд'мо? — шапну Агати, која се скриваше од страха, као сенка.

Изидоше. Ноћ беше мрзла и осветљена месечином. Шуњаху се тихо до зида, тапајући по снегу, да не ишрипи под ногама. Дитрих је све удесио. На капијама беху подговорени стражари, који их отворише, па одоше и сами, придружујући се бегунцима, За тињи час окружи ту гомилу бегунаца шумска пустиња. Марта иђаше, или боље трчаше напред, срчући пуним грудима тај ваздух, не скучен у зидовима, за којим је гинула толико година. Подигла горе главу и усхићеним оком утањала у небеске просторије, душа јој се растапала у раскошну осећању слободе, заборављајући на злокобне слутње.

(Наставиће се)

Наједаред испаде пред њих оружана чета. Напред јахаше млад витез — коњ му се нестрпљиво отимаше, а и око витежево наврло напред, немирно, пламенито, узвишеној слици мартиној.

— Марто! — викну Јанко.

А она се окрену к њему, погледа и цикну од радости, пружајући руке...

За часак одмицаше коњ витежев, као стрела, познатим шумским путем, а Марта, притиснута на Јанкове груди, затворила очи у раскошном опојењу и осећала да ју носи нека сила у далеке просторије...

„Дошао витез-краљевић и ослободио ме из очарања!...“ то јој беше прва мисао, кад угледа пред собом витеза Јанка. После није ништа ни мислила; без икакве воље за отпор подала се да је загрли, у уверењу, да је била његова својина, коју он дође да однесе. Душа јој се сва топила од милина, тело дрхташе у наручју Јанкову, уста се развлачаху у осмеху и призиваху његов пољубац...

Он ју руком притисну на груди, љубљаше јој чело, косу и полузатворене очи, а остругама параше коња и јураше према Одсечи...

У тај исти час Борковић, не наставив Марте у соби, даваше очајан знак.

— Вуци! — викаше. — За мном... у смрт!...

ПОУКА

С Л Е П И М И Ш

Без се, као данас да је било. Био сам ђак у основној школи сомборској. Давно је то било, али опет ми је у памети, као да ми је сад пред очима! Радо сам ишао у шуму, волео сам природу, шумско зеленило, пољски цветак и слободну птицу.

Један пут у четвртак одем са неколико другова мојих у шуму „Шикару“ са књигом под пазухом, у намери да тамо у хладовини учимо своје задаће. Тамо се некако догоди те мало застанем од друштва. Друштво ми се већ по доста одмакло клицајући од радости, а ја остао под великим храстом, који је своје густо грање до земље спустио. Под њиме је густа хладовина, милина божја да човек отпочине. Кад у један мах опазим под дебелом граном птичију торину. Помислим у себи: овде мора

на овом храсту да ноћивају какве велике птице, па у том подигнем очи у грање остарела храста. У исти мах, сва ми крв стаде у жилама, као да сам се окаменио, ноге ми се одузеше, изневерише ме, те ни маћи с места. У место птица на грани видех читаву гомилу слепих мишева, који висаху главом доле, умотани у своја криоца, а главу уздигли и дремљиво погледају из оне дебеле хладовине, као да сам већ у њиховој власти. На срећу моју, другови се моји окренуше и вратише се да виде за што гледим на храст укоченим очима а блед као да ни капи крви у себи немам. Кад дотрчаше до мене и на храст погледаше, а они са мном заједно стругнуше. Кад се добро одмакосмо од онога места, онда тек један другом приповедимо шта смо кад год чули о слепоме мишу.

Нема тако жалосне заблуде у човечјем духу, као што је сујеверје и предрасуда. Човек се нигде тако не покаже плитка ума као ту.

Оно је истина, да наш народ све мање верује у вампире, вештице, виле и све, што је против природе и Бога истинoга, али тим још нисмо уверени, да је са тим и сујеверја и предрасуда нестало. Пођимо по народу, па ћемо наићи не само код простоте, него и код многе надри-интелигенције сујеверства и предрасуда у толикој мери, као и пре стотину година. И баш за то, што је надри-интелигенција така, код нижег је сталежа предрасуда тако ухватила корена, да ће још много времена проћи, да се искорени. По Немачкој полиција врло бадрим оком пази на догађаје и несреће, које се из сујеверице и предрасуде догађају, па суду пријављује, а суд доноси строге пресуде и казне; али код нас ни тога нема, него ту махну деца вечито наслеђују од својих родитеља, на своју несрећу и на несрећу целога човечанства.

Још траје врачање и чини у нашем народу. Још траје бајање у нашем народу и због свега тога по највише од човечје руке страда хиљадама хиљада човеку корисних животињица; но особито слепи миш.

О њему хоћу овде да говорим.

Несретан је ово род на земљи. Од најстаријих времена је презрен и гођен баш од онога, коме добра чини. Ако игде, али овде баш ијоле разборит човек мора увидети таку гадну неправду, да је вредна сваке погрде, сваке казне и овога и онога света. Нема часа, да ове животиње не учине што у корист човеку, а он им ужасним мукама па и самом смрћу враћа. За десетак ноћних часова утамане милијардама животињица, које су непријатељи не само човеку, него и његовој храни, од које он живи. И за цело то неоцењено добротинство, нај-послед, пре или после, умиру мученичком смрћу, од руке онога, коме су целог свога века живот чувале! Има ли веће неправде на свету?

Човеку и осталим животињама за рад одређен је дан, али неким корисним животињама одредила је природа ноћ за рад, а дан за отпочивање. И баш то је ваљда најглавнији узрок, те на овим животињицама тако страшно проклетство лежи. Мало је то, врло мало, што сиромашка слепог миша бедимо да у димњаку једе сланину; па онда: коме се он у косу заплете, да ће у онога коса сва опасти. Има ту врло много ужаснијих потварања, која га беде,

да је у свези са ђаволом, нечастивим, са вештицама и вилама, и у опште са човечјом несрећом. Где је год враџбина у важности, ту слепи миш не сме фалити; где год се гоне нечисти дуси, ту опет слепи миш има главну улогу; где год лечи баба врачара, ту кости слепог миша врло много вреде, јер без њих се не ће враџбина примити.

Кукавно створење! Зар није доста, што га је Бог створио за ноћну животињицу, те је само са тог јединог узрока презрена, него је још поред тога и тајанствена изгледа, јер лети, а птица није! Стотинама предрасуда у разних народа, па тако исто и у нашем народу леже на овој животињици, па ни једна не слуги на добро, него све зло и страха и с тога му се дан ноћ о животу ради! И ластва је врло корисна дневна птица, али ретко ће ко год наићи ма и на најгору дочурлију, да је киње или само јој квара чине. Још од малена децу плаше смрћу матере онога, који ласту или њено гнездо дира. Ово вреди у нашем народу и за жабу, гуштера, за роду и т. д. И ово је предрасуда, али, ма из незнања, на добро смера. Али за слепог миша нигде нема добра значаја; где год он има посла, онде се већ напред зна, да се о злу ради.

Но као да је сама природа ову животињицу великим начинила јунаком разних предрасуда и сујеверја. Његово тело, које га више разликује од свију осталих животиња, основ је свима предрасудама људским. Прост народ и не зна управо куда и у који род спада: птица није, а лети! Од свију осталих животиња врло се разликује, па онда је поћник; крије се на онака места, камо човечје око теже допире; све то чини, те људи о њему мисле, да је његова моћ тајанствена и неприродна! да с ђаволом има пријатељског одношаја. Његова кожаста крила, која су са свим друкчија него у птица и осталих животиња, којима тако брзо лети без икаквог шума, па она лакоћа у летењу, све то убеђује прост народ, да има посла са нечастивим. Прост народ верује да се душа праведнику претвара у голуба, а душа грешника у слепог миша.

Сујеверица и предрасуда урођена је са родом слепих мишева као неко проклетство. Наш народ нема милости спрам ове корисне животињице, него је гони да не може горе бити. А баш му слепи миш доноси користи.

Ево да видимо.

М. Д. Дејановић

(Свршиће се)

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

WWW.UNILIB.RS

К Њ И Ж Е В Н О С Т

ГИ ДЕ МОПАСАН

(Свршетак)

У приповеци „Boule de suif“, која му је славу засновала, приказује Мопасан у особитој карикатури човечју — халапљивост. „Boule de suif“ („Комад лоја“) ругају се некој сумњивој особи, која бежи године 1870 из Руана, јер долазе „Пруси“. Пење се на дилижанс, у који су већ посадали други бегунци, свет из најотменијих кругова, женски и мушки. Како је сви познају, то је се клоне, нико је не гледи, нико ни речи да проговори с њом. Уз пут наиђе међава. Дилижанс не може да се крене неколико сати. За то време огладне путници. На прузи се не може ништа добити за јело. Само је Boule de suif понела са собом котарицу јела и пића. Сад се у осталих развије љута борба међу апетитом и етичним сумњама, но мало по мало надвлада апетит, најпре један, па онда други, па онда и остали приближе се њој, упознају се с њом а она их доброћудно пусти да с њоме једу и пију... На послетку престане међава, дилижанс се увезе у неку варошицу, но у ту су варошицу Немци већ ушли били. Пруски лајтнант само тако хоће бегунцима да даде дозволу за даљи пут, ако Boule de suif пристане на то, да буде веома љубазна према њему. Она ни да чује. Како би била љубазна према непријатељу свога народа?! Сапутници је сад стану облетати и дотле су јој се улагивали, док најпосле није попустила те Пруса сматрала као Француза.... Сутра дан у јутру пође дилижанс даље. Њу сад опет нико не познаје. Умудрени искуством сви су накуповали јела и пића, само не Boule de suif, која се ослања на захвалност осталих путника. Но љуто се преварила, ни залогоја јој нису дали, јер са особом тако лабава морала нико није хтео да има посла.

Таквих драстичних проба нашло би се много, не би тешко било наћи и симптома томе, да је Мопасан, ма да и није од вајкада био умоболан, радо узимао проблеме махнитости и лудила. У причи „La chevelure“ упознајемо човека, који купује леп стари намештај и у њему налази свежљај плаве женске косе, у њу се заљуби, по тој коси целу женску у духу себи створи те услед страсти према том створу своје фантазије доспе у лудницу. „Осећах крај ње патчевечну сласт, голему, неразложљиву милину, што имам нешто, чега се не могу дотаћи, нешто, што не могу да видим, мртав створ“. Тако пише

безумник у свом дневнику. Признања и дневници, то су, у чему Мопасан по правилу пушта своје умоболне да говоре... У причи „Qui sait“ јунак од своје воље иде у лудницу, јер сумња у свој разум. А има и разлога за то. Једног дана види, како цео намештај, као да је добио ноге, из његове куће излази. Те ствари нађе код грошићара неког, јави полицији, али ова не нађе онде ништа. Намештај се дотле вратио кући... Но најјаче се муке, широким препати луд човек, описују у причи „Le Horla“. Чудно име „Horla“ придева писац дневника, који добијамо да читамо, страшној некој аветињи. Хорла се не одмиче од њега. Ноћу му испија воду и млеко, које је приповедач пробе ради метнуо на сточић крај постеље. (Наравно је болесник сам пио.) Преврће књигу, коју други чита. Хорла му не да да побегне, држи га, подјармљује га, продире у њ. „Хоћу да се прођем. Не могу. Он не ће, те тако дрхћући, утучен остајем седећи у наслоњачи, за коју ме он привезао. Хоћу само да устанем, да се уверим, да ли још владам самим собом, па не могу. Прикован сам за наслоњачу а сва је тако закована за под, да ме никоја сила на свету не би кадра била одићи“. Најпосле мученик не зна шта ће, него затвори Хорлу у кућу и кућу запали, не би ли Хорла изгорео. Појединости те акције описује болесник исто тако прецизно као и очигледно:

„Да не би ништа наслутио, скинуо сам чизме иа обую иаауце, за тим сам затворио гвоздене каи-ке на прозору иа сам лагано отишао до врата и затворио их, двапут заврнувши кључ. Вратим се онда прозору иа га забравим локотом а кључић стриам у шиаг. Наједаред осетим како се он усту-марао око мене, како се поилашио, како ме моли, да му отворим. Мал те нисам попустио; но нисам попустио, него, наслонивши се на врата, отворим их уираво толико, да сам се, у патраг корачајући, могао ировући а како сам веома велик, додирнула ми је глави горњи довратак. Био сам сигуран, да не може на поље, иа сам га закључао, са свим сама, са свим сама! Да големе радости! Сад је био у мојим рукама. Отрчао сам за тим доле. У мојој дворани, која је под мојом собом, узмем обе лампе, сав зејтин из њих иросием по килиму, по мојем намештају, запалим га, велика врата дваред за-

ључам па одлетим и сакријем се у башти за лоров жбуи. Ала је то дуго трајало! Све је било црно, немо, неокретљиво! Ни зрачка, ни једне звезде! Сами брегови и облаци, којих нисам видео, но који су ми тако притискивали душу! Гледао сам у своју кућу и чекао. Ој, ала је то дуго трајало! Већ сам мислио, да се ватра сама угасила или ју је он угасио, кад један од доњих прозора пуце те се црвени жут, дуг, мек, умиљат пламен стаде дизати дуж белог зида па га оближе све до под кров. Одсјај обузме дрва, грање, лишће, али све и задрхта као од страха. Птице се пробудише, пас неки поче зачијати, учини ми се да свиће. И друга два прозора пошучаше те видех, да цео доњи део мога стана беше ништа друго до страшно згариште. Али ика нека, страшна, јасна женска вика стаде проматати ваздух и два се прозора на крову отворише. Заборавио сам био на своју чељад, сад сам им видео поилашена лица и дигнуте руке, те, ван себе

од грозе и ужаса, полетим у село, ричући: „У помоћ! У помоћ! Ватра! Ватра!“ Сретнем људе, који су већ долазили, те се вратим с њима да видим. Кућа је сад била страшна а дивна гломача, монстрезна гломача, која је осветљавала целу земљу, гломача, на којој су горели људи и на којој је горео и он, он, он, мој заробљеник, ново то биће, нови тај мајстор, Хорла“.

Мопасан се лудилом играо. Казна му је била, да је сам пао на жртву тој демонској власти. Можда није више био душевно са свим здрав, кад се тако интензивно удубио у душевни живот махнита човека, тобоже уживајући у том а овамо само себе мучећи. Можда је мислио, да није он, него Хорла онај славни књижевник, кога је свет славио као Гија де Мопасана. Беспослена питања, на која нема одговора, осим ако је Мопасан водио дневник, у којем би било разјашњења унутрашњим му доживљајима.

КОВЧЕЖИЊ

КЊИЖЕВНЕ БЕЛЕШКЕ

— У суботу 11 овога месеца била је прва седница овога течаја књижевне заједнице у Београду. Седницу је отворио председник Милићевић лепог сличцом „Бог да прости попа Милосава“, а за тим је читао проф. Андра Гавриловић последњи део своје овеће историске приповетке „Пре жртве“, која ће, како чујемо, бити и једна од књига другог кола Књижевне Задруге. После овога повела се реч о уметности и у оће о потреби помагања вајарства и сликарства у нас. У дебати су учествовали др. Милан Јовановић, проф. Љ. Недић, Х. Давичо, Војислав Илић и други. На крају се решило, да ове зиме свакако настане књижевна заједница, да приреди изложбу слика и киноа наших уметника: Убавкића, Ст. Тодоровића и других.

— У Лозану је овог месеца одржан међународни конгрес да се осуди неморална књижевност и да јој се на пут стане. Било је силних изасланика. Конгрес је у првом реду говорио о опасностима, кад се подробно саопштавају криминални случајеви и кад се шире непристојни прикази у слици. Један је изасланик предлагао да се обрате државним владама, да законом спрече неморалну књижевност. Не би било горег, да је ко год упозорио тај конгрес и на његова издавања неких те неких издавача у Београду.

— Уредништво листа „Agrarier Zeitung“ расписаје награду од педесет дуката у злату за новелету, која би се први пут штампала у прилогу уз овогодишњи божићни број Градиво тој новелети ваља узети из хрватског друштвеног или

народног живота а новелета не сме бити дужа од три стотине штампаних редака. Може бити написана и хрватски и немачки. Ако се напише хрватски, превешће се на немачки а оригинал не сме изаћи на јавност пре превода. Рад ваља послати до 1 децембра п. р. уредништву горњег листа и то не казавши имена писцу, но затворивши име у куверту, на којој треба да буде исти знак, који и на самом делу.

□ Nouvelle Revue за 1890 годину довела је у свесци од августа, на стр. 802 чланак Paule Melon-а, „Le commerce français dans la presque île des Balkans“, у коме указује француском индустријалцу, трговцу, богатство балканских народа. Пребацује француским државницима, што су мало пажње обраћали на величину балканских тргова, где би се француска роба могла такмичити у велико са немачком и аустријском.

□ Louis Richard штампао је у истој Revue за 1891 год. а у свесци за март на стр. 113 резиме свога путовања по Аустро-Угарској и балканском полуострву, под натписом: „Vers Constantinople“. У првом делу говори о Хрватској, а тај је део посветио владици Штросмајеру. Овај је чланак пун интереса за нас, јер његово причање о Хрватској тесно је везано са осталим покрајинама, у којима живе Срби, нарочито са Босном и Херцеговином.

□ Paule Melon, путујући по балканским земљама, пробавио је дуже време у приморју и Далмацији, па је са тога пута написао успомене и штампао их онег у истој Revue, за 1891 год. а у свесци за август, под натписом „En Dalmatie“, о којима би требао да проговори ко од наше браће Далматинаца.

САДРЖАЈ: Песништво: * * *. У самоћи. Нагазио. Нема јој лека. Мрки Вук. — Поука: Слепи миш. — Књижевност: Гија де Мопасан. — Ковчежић: Књижевне белешке.